

quzyrettilik [Professionally oriented discursive competence in teaching a foreign language]. Oqu-adistemelik qural. Almaty. – 248 b. (in Kazakh)

6. Kozhuhova, I. V. (2012) *Interrogativnye kosvennye rechevye akty: realizacija kommunikativnoj neimpozitivnosti (na materiale anglijskogo i russkogo jazykov): monografija* [Interrogative indirect speech acts: the realization of communicative non-positivity (based on the material of English and Russian languages): monograph]. – Cheljabinsk: REKPOL, – 144 s. (in Russian)

7. N.D.Arutjunova, E.I. Beljaeva. (2015) *Nemnogo o pragmaticheskikh oshibkah vdohnovenija dlja prepodavaniya inostrannyh jazykov*[A little bit about the pragmatic mistakes of inspiration for teaching foreign languages]. *Perevod inostrannyh jazykov.* (in Russian)

8. G.V. Kolshanskij, A.A.V. Paducheva. *K probleme sootnosheniya semantiki i pragmatiki: okkazonalizmy kak pragma-semanticheskie konversivy* [On the problem of the correlation of semantics and pragmatics: occasionalisms as pragma-semantic converses]. (in Russian)

9. Richards, J. C. *The Language Teaching Matrix* / J. C. Richards. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 185 p.

10. Barron A. *Acquisition in Interlanguage Pragmatics* / A. Barron. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2001. – 358 pp.

11. Kasper G. *Interlanguage Pragmatics* / G. Kasper, R. Blum-Kulka. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 205 pp.

12. Pavlova, S. V. (2006) *Ispol'zovanie dialogovoj koncepcii Bahtina dlja formirovaniya inojazychnoj pragmaticheskoy kompetencii* [The use of Bakhtin's dialogical concept for the formation of foreign-language pragmatic competence]. *Jelektronnyj nauch. zhurn. Kurskogo gosudarstvennogo universiteta.* – № 2. – URL: <http://scientific-notes.ru/pdf/st13.pdf>. (in Russian)

13. Koltunova M.V. (2004) *Konvencii kak pragmaticheskij faktor dialogicheskogo obshhenija*[Conventions as a pragmatic factor of dialogical communication]. *Voprosy jazykoznanija.* -№6. (in Russian)

14. Bou-Franch, P. *Teaching linguistic politeness :A methodological proposal.* *IRAL : international review of applied linguistics in language teaching* / P. Bou-Franch, P. Garcés-Conejos. – Heidelberg: Julius Groos Verlag, 2003. – P. 1– 24.

15. Hje Czyzhan' (1998) *Obshhaja harakteristika pragmatiki*[General characteristics of pragmatics]. – *Chansha : Izd-vo obrazovaniya V Hunan'*. (in Chinese)

МРНТИ 14.01.21

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.25>

Г.Н. Клычняязова^{1*}

¹Г.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Талдықорған қаласы, Қазақстан Республикасы

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастырудың факторы ретінде мәтінмен жұмыс істеу қарастырылады. Қазақстан оқушыларының PISA нәтижелері талданып, функционалдық сауаттылығын арттырудағы мәтінмен жұмыстың ролін арттырудың маңыздылығы келтіріледі. Жалпы, «Сауаттылық», «Функционалды сауаттылық» ұғымдарына берілген анықтама-ларға талдау жасалынған. Мәтінмен жұмыс арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда келесі бірнеше негізгі сауаттылық түрлеріне басымдылық беруіміз керектігі келтірілген. Олар біріншіден коммуникативтік сауаттылық, сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде еркін сөйлеуді болжау; басқа біреудің ауызша және жазбаша сөзін барабар түсіну қабілеті; өз ойларын ауызша және

өз бетімен жеткізу, екінші тұрғыдан ақпараттық сауаттылық – анықтамалықтар және оқулықтардан ақпараттарды іздеуге қабілетінің болуы, Интернеттен және білім беру электрондық ресурстардан, сондай-ақ әртүрлі басқа да ақпарат көздерінен ақпарат ала алу, ақпаратты өңдей білу және жүйелеуі, оны әртүрлі әдіс-тәсілдермен ұсынуы, үшінші тұрғыдан іс-әрекеттік сауаттылық – ұйымдастыру дағдылары мен қабілеттерінің көрінісі, атап айтқанда кез келген іс-әрекеттің мақсатын қою және ауызша ойын тұжырымдай білуі, жоспарлауы, сонымен қатар дер кезінде оны өзгерту, осы өзгерістерді ауызша дәлелдеуі, өзін-өзі бақылауды өзін-өзі бағалауды және өзін-өзі бағалауды жүзеге асыру болып табылады. Аталған іс-әрекеттерді мәтінмен жұмыс істеуге негізделген эссе жазу, кейс тапсырмаларды орындау, практикалық және жобалық тапсырмаларды орындау барысында басшылыққа алу ұсынылады. Сонымен қатар, эксперимент жүргізіліп, эксперимент нәтижесінде мәтінмен жұмыс оқушылардың функционалдық құзыреттілігін қалыптастыруға оң әсерін тигізетіндігі баяндалған.

Түйін сөздер: Сауаттылық, функционалдық сауаттылық, ақпараттық сауаттылық, іс-әрекеттік сауаттылық, коммуникативтік сауаттылық, эссе, кейс тапсырма, практикалық тапсырма, жобалық тапсырма.

Клычняязова Г.Н.¹

*¹НАО «Жетысуский университет имени Ильаса Жансугурова»
г. Талдықорган, Республика Казахстан*

РАБОТА С ТЕКСТОМ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В статье рассматривается работа с текстом как фактор формирования функциональной грамотности учащихся. Анализируются результаты PISA казахстанских учащихся и подчеркивается важность повышения роли текстовой работы в формировании функциональной грамотности. В целом анализируются определения понятий «Грамотность», «Функциональная грамотность». Утверждается, что при формировании функциональной грамотности через работу с текстом следует отдавать приоритет следующим нескольким основным видам грамотности. В свою очередь, это коммуникативная грамотность, предсказывающая беглость всех видов речевой деятельности; способность адекватно понимать устную и письменную речь собеседника; устное и самостоятельное выражение идей, во-вторых, информационная грамотность умение искать информацию в справочниках и учебниках, получать информацию из Интернета и электронных ресурсов с учебным контентом, а также из разных других источников, обрабатывать и систематизировать информацию и представлять ее по-разному; практическая грамотность – это проявление организационных навыков и способностей, в частности постановки цели и словесного формулирования действия, планирования и, при необходимости, изменения его, вербального подтверждения этих изменений, самоконтроля, самооценки и самооценки. Эти действия включают написание эссе на основе работы с текстом, тематических исследований, практических и проектных заданий.

А также был проведен эксперимент, в результате которого было установлено, что работа с текстом положительно влияет на формирование функциональной компетентности учащихся.

Ключевые слова: грамотность, функциональная грамотность, информационная грамотность, практическая грамотность, коммуникативная грамотность, эссе, тематическое задание, практическое задание, проектное задание.

Klychniiazova G.N.¹

¹Zhetysu University named after Zhansugurov, The Republic of Kazakhstan

WORKING WITH TEXT AS A FACTOR OF FORMING THE FUNCTIONAL LITERACY OF STUDENTS

Abstract

The article discusses working with text as a factor in the formation of students' functional literacy. The results of PISA of Kazakhstani students are analyzed and the importance of increasing the role of text work in the formation of functional literacy is emphasized. In general, the definitions of the concepts "Literacy", "Functional literacy" are analyzed. It is argued that in the formation of functional literacy through working with text, priority should be given to the following several main types of literacy. This is, first of all, communicative literacy, which predicts the fluency of all types of speech activity; the ability to adequately understand the spoken and written speech of the interlocutor; oral and independent expression of ideas, secondly, information literacy - the ability to search for information in textbooks and reference books, obtain information from the Internet and CDs with educational content, as well as from various other sources, process and organize information and present it in different ways; practical literacy is a manifestation of organizational skills and abilities, in particular, goal setting and verbal formulation of action, planning and, if necessary, changing it, verbal confirmation of these changes, self-control, self-esteem and self-esteem. These activities include writing essays based on word processing, case studies, practice and project assignments.

And also an experiment was carried out, as a result of which it was found that working with the text has a positive effect on the formation of the functional competence of students.

Key words: literacy, functional literacy, information literacy, practical literacy, communication literacy, essay, thematic assignment, practical assignment, project assignment.

Кіріспе. Қазіргі уақытта біздің елімізде әлемдік білім кеңістігіне енуге бағытталған жаңа білім беру жүйесін қалыптастыру және дамыту жұмыстары жүргізілуде. Бүгінгі таңда қоғамжәне ең алдымен мектеп алдында жаңа заман тұлғасындайындаубойынша орасан зор міндеттер тұр. Жастарды нарықтық жағдайда өмір сүруге дайындау қажет, сондықтан біздің түлектер белсенді, креативті, іскер, қоғамның алдымызға қойған мәселелерінің ең жақсысын, оңтайлы нұсқаларын таңдай алатын, одан да көп нәрсеге қызығушылық танытатын, көбірек тәуелсіз білім алуға қабілетті тұлғалар болуы керек. Бұл мәселелер қазіргі мектептің алдына маңыздыміндеттердің бірі ретінде – функционалдық сауатты адамдарды қалыптастыруды алға тартып отыр. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың жоғары деңгейі қоғам өміріне тиімді араласу, өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі жүзеге асыруға қабілеттілікті болжайды. Демек, қоғамға функционалдық сауатты, нәтиже үшін жұмыс істеуді білетін және белгілі бір әлеуметтік маңызы бар жетістіктерге қабілетті адам қажет.

Функционалдық сауаттылық мәселесін ғалымдар зерттеушілер жан-жақты қарастырғаны белгілі. Атап айтатын болсақ, білім берудегі философиялық көзқарас тұрғысынан Б.С. Гершунский, В.В. Мацкевич, С.А. Крупник [1]; үздіксіз білім беру аспектісінде С.А. Тангян, И.А. Колесникова; құзіреттілік тұрғысынан О.Е. Лебедев, А.В. Хуторской қарастырса [2], білім алушының тілдік функционалдық сауаттылығын тілдік мәдениетпен технологияменбайланысын Л.М. Перминова, О.Е. Лебедев зерттеген [3]. Сондай-ақ, отандық ғалымдар Н.Оразахынова, Г.М. Кенжебаева, А.К. Рауандина қазақ тілі сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру мәселесін қарастырған [4]. Аталған теориялық- әдіснамалық негіздер алға қойылып отырған келелі мәселенің бастау көздерін танытады, дегенмен бүгінгі таңда отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде «функционалдық сауаттылық» ұғымын қолдануда бірізділіктің байқалмайтындығын атап көрсетеді.

Функционалдық сауаттылық ұғымын тереңірек зерттесек, зерттеушілердің барлығы дерлік 15 жастағы оқушылардың функционалдық сауаттылығы саласындағы PISA (Халықаралық студенттерді бағалау бағдарламасы) оқушылардың білім жетістіктерін бағалаудың халықаралық бағдарламасына Қазақстанның қатысуын көрсететін құжаттарда кездесетін анықтамаларды ұстанады. PISA зерттеуі туралы ақпаратты ЭЫДҰ веб-сайтынан табуға болады (Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы, www.pisa.oecd.org). Қазақстан PISA зерттеуіне 2018, 2015, 2012, 2009 жылдары қатысты. Біз мектеп оқушыларының нәтижелеріне егжей-тегжейлі тоқталмаймыз, олар әдебиетте жеткілікті түрде көрсетілген. Қазақстандағы PISA-2018 нәтижелері бойынша оқушылардың 36%-ы оқу дағдысының екінші деңгейіне жетті, салыстырмалы түрде ЭЫДҰ орташа көрсеткіші 77%-ды құрайды. Бұл деңгейде оқушылар орташа ұзындықтағы мәтіндегі негізгі ойды анықтай алады, анық, кейде қиын критерийлер негізінде ақпаратты таба алады, мәтіндер оларға нақты бағытталған кезде олардың мақсаты мен формасы туралы ой елегінен өткізе алады [6]. PISA нәтижелері көңіл көншітпейді, алайда алдымыздағы бақылауға дайындықты арттыруды қолға алу мәселесі тұр. Сонымен қатар,

бірқатар зерттеулер, функционалдық сауаттылыққа қатысты оқушылардың сөйлеу және жазу дағдыларының төменгі деңгейде екендігін көрсетеді, сондықтан қарым-қатынас саласындағы функционалдық сауаттылық ерекше алаңдаушылық тудырады. Функционалдық сауаттылық – бұл метапәндік ұғым, сондықтан әртүрлі пәндерді оқу барысында қалыптасады және көріну формалары әртүрлі. Функционалдық сауаттылықты оқытуда қалыптастыру сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде (оқу, жазу, тыңдау және сөйлеу) еркін сөйлеуді білдіреді. Ал, бұл іс-әрекеттерді мәтінмен жұмыспен байланыстыру арқылы оқушылардың функционалдығын қалыптастыруға назар аудару қажеттілігі мақаланың мақсаты мен өзектілігін білдіреді.

Зерттеудің маңыздылығы, функционалдық сауаттылық ұғымының теориялық талдануын зерттеу жұмыстарында қолдануға болатындығымен және практикалық ұсыныстардың жалпы білім беретін мектептің оқу процесіне ендіруге болатындығымен анықталады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Функционалдық сауаттылық дегеніміз не? «Функционалдық сауаттылық» терминінің мағынасы жазу және оқу қабілетін сипаттайтын «сауаттылық» терминінен әлдеқайда кеңірек ұғым екендігі белгілі. Бұл туралы Б.С. Гершунский сауаттылықты қалыптастыру тек мектептің ғана емес, қоғамның да міндеті екенін айтады, сондай ақ жалпы алғанда, сауаттылық тек бастауыш оқу және санау дағдыларын меңгеру деген пікір ескірді деп есептейді [7]. Функционалдық сауаттылық ұғымының дүниеге келуі сауаттылықтың белгілі бір құрамдас бөліктерін меңгеру әлеуетін едәуір кеңейтті.

Функционалдық сауаттылық ұғымына берілген көптеген анықтамалар бар, олардың кейбірін талқылап қарастырайық:

- функционалдық сауаттылық – сыртқы ортамен адамның қарым-қатынасқа түсуі, оған тез бейімделуі және қызмет ету қабілеті [8];
- функционалдық сауаттылық – алған білімдерін өмірлік мәселелерді шешуге пайдалана білу [9];
- функционалдық сауаттылық – тұлғаларға тұлға ретінде өмір сүруге және жұмыс істеуге, өз әлеуетін дамытуға, негізделген және маңызды шешімдер қабылдауға және қоршаған орта жағдайында қоғамда тиімді қызмет жасауға жағдай жасайтын дағдылар мен қабілеттердің – когнитивті, эмоционалдық және мінез-құлық кешені [10].

Функционалдық сауаттылығы қалыптасқан тұлғаның басты белгілері: бұл белгілі бір қасиеттерге, негізгі құзыреттерге тән, адамдар арасында өмір сүре білетін өз бетінділігі мен дүниетанымы бар дербес тұлға [11].

Функционалдық сауаттылықтың құрамдас бөліктері:

- ережелерді, принциптерді, ақпаратты, білу; өмірдің әртүрлі саласындағы стандартты тапсырмаларды шешудің когнитивтік негізін құрайтын жалпы дағдылар мен түсініктерді меңгеру;
- өзгермелі әлемге бейімделу қабілеті; қарама-қайшылықтарды шешу, ақпараттармен жұмыс істеу; іскерлік хат алмасуды жүргізу; өмірде жеке қауіпсіздік ережелерін қолдану;
- бүгінгі әлемнің нормалары мен құндылықтарына бағдарлануға дайын болу; өмірлік қажеттілігін қанағаттандыру үшін өмірдегі өзгерістерді қабылдау; саналы түрде білімін жетілдіру екендігі бірқатар ғылыми жұмыстарда қарастырылады.

“Республиканың жалпы білім беретін мектептерінің мұғалімдері пәндік білім береді, бірақ оны нақты өмірлік жағдайларда қолдануға бағытталуы керек”[12]. Өзгермелі қоғам талаптарына сай қолданбалы білімге қойылатын талаптар артады, тұлғаның функционалдық сауаттылығы оның қоғам жағдайына бейімделу деңгейінің көрсеткіші деп айтуға болады. Н.Назарбаев: «Дамыған бәсекеге қабілетті мемлекет болу үшін біз жоғары білімді ұлт болуымыз керек. Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз екені айдан анық. Біздің азаматтарымыз ең озық жабдықта және ең заманауи өндірісте жұмыс істеу дағдыларын ұдайы меңгеруге дайын болуға тиіс. Сондай-ақ балаларымыздың, жалпы бүкіл өскелең ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да үлкен көңіл бөлу қажет. Бұл біздің балаларымыздың қазіргі өмірге бейімделуі үшін өте маңызды.» деп бірнеше рет атап көрсеткен болатын [13].

А.А. Леонтьев өз еңбектерінің бірінде функционалдық сауаттылыққа мынадай анықтама берді: «Егер формальды сауаттылық – оқу техникасының дағдыларын меңгеру болса, функционалдық сауаттылық – адамның осы дағдыларды нақты мәтінді түсіну, іріктеу, түрлендіру арқылы еркін пайдалана білуі» [14]. А.А. Леонтьевтің пайымдауынша, функционалдық сауатсыздық проблемасы

педагогикалық мәселе емес, әлеуметтік мәселе. Мектептің басты міндеті – білім алушылардың оқу және түсіну қабілетін дамытып қана қоймай, өз бетінше мағыналы мәтіндер құра білуге үйрету деп білеміз.

Сонымен, біздің теориялық шолуымыз жағдайында мүлдем жаңа өзгермелі қоғам жағдайында өмір сүруге бейім тұлға қалыптастыруда функционалдық сауаттылық салдары ерекше маңызды болып табылатынын атаймыз. Ал бұл процесс педагогика және оқыту әдістемесі тұрғысынан кейбір мәселелерді қайта қарауды талап етті. Функционалдық сауаттылық ұғымының теориялық маңызын және оны қалыптастыру әдістерін айқындау барысында салыстыру және талдау әдістерін қолданылып, логикалық пайымдауға жол бере отырып, синтездік және жүйелік әдістер қолданылды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Теориялық мәліметтерді зерделеу негізінде білім алушының құзыреттілігін дамытудың факторының бірі функционалдық сауаттылықтың белгілі бір деңгейінің болуы екені анықталды. Функционалдық сауаттылық (латынша. – бағыт) – адамның өзіне жүктелген немесе өз еркімен қабылданған функцияларды орындауға дайындық дәрежесі. Функционалдық сауаттылық лексикалық сауаттылық элементтері; адамның өзіне қатысты түрлі мемлекеттік актілерді түсінуі және оларды ұстануы; адамның қоғамдық өмір нормаларын және қауіпсіздік ережелерін, өзі қатысатын технологиялық процестердің талаптарын сақтауы; ақпараттық және компьютерлік сауаттылық ұғымдарынан тұрады. Функционалдық сауаттылықтың бұл бастапқы деңгейі жоғары деңгейге тән өркениетті қадамдар болып саналады. А.К. Рауандина пікірінше «функционалдық сауаттылық» ұғымына жүргізілген зерттеу жұмыстарында қазіргі уақытта отандық және жақын, алыс шетелдік ғалымдардың еңбектерінде «функционалдық сауаттылық» ұғымын пайдалануда бірізділік жоқ екенін көрсетті деп санайды [15].

Біздің пікірімізше, функционалды сауаттылықты қалыптастыру үшін, тек сабақта ғана емес, сабақтан тыс уақытта да арнайы білім беру ортасын құру қажет. Бұдан сыныптан тыс уақытта және сабақта шығармашылық атмосферасын құру, балаларды оқу материалдарына қызықтыру, олардың белгілі бір мәселені шешуде өздері түсінуіне, дұрыс шешімін табуға, жауабының дұрыстығын негіздеуге деген құштарлығын оятуды қалай жүзеге асыруға болады деген сұрақтар туындайды. Сондықтан оқыту үдерісінде проблемалық әдісті қолдану функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға ықпал етеді, себебі кедергілерді жеңу – қозғалыс, дамудың тұрақты серігі болып саналады. Сабақта проблемалық тапсырмаларды пайдалану тұлғаның тапқырлық, ұтқырлық, стандартты емес кез келген ситуацияны шешуге қабілеттілік, проблемалық көзқарасты анықтай білу, психикалық ахуалға икемділік, коммуникативтік және ақпараттық мәдениет сияқты қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Олай болса, функционалдық сауаттылық ұғымын сабақта және сыныптан тыс уақытта оқушылардың түрлі құзыреттіліктерін дамытуға ықпал ететін әдістемелік ұғым ретінде қарастырайық.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру процесінде келесі аталған бірнеше басты сауаттылық түрлеріне назар аударуымыз керек:

- коммуникативтік сауаттылық, сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде еркін сөйлеуді болжау; басқа біреудің ауызша және жазбаша сөзін барабар түсіну қабілеті; өз ойларын ауызша және өз бетінше жеткізу;

- ақпараттық сауаттылық – анықтамалықтар мен оқулықтардан ақпараттарды іздей білу, Интернеттен және түрлі электрондық ресурстарынан, сондай-ақ әртүрлі басқа ақпарат көздерден ақпаратты алу, өңдеу және жүйелеу, сонымен қатар оны әртүрлі тәсілдермен ұсыну;

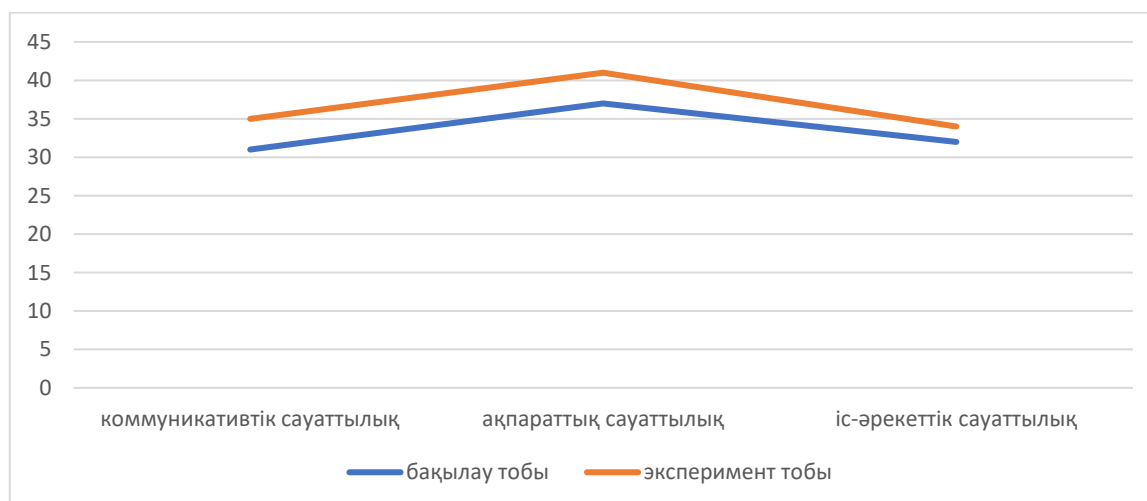
- іс-әрекеттік сауаттылық – қабілеттер мен ұйымдастырушылық дағдылар көрінісі, атап айтқанда маңызды іс-әрекеттің мақсатын қою және ойын ауызша тұжырымдау, жоспарлау және қажет жағдайда өзгеріске дайын болу, осы өзгерістерді ауызша дәлелдей білу, өзін-өзі бақылауды және бағалауды жүзеге асыру.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру, оқушылардың сөйлеу әрекетін жетілдіру тілдің құрылымы туралы және оны әртүрлі қарым-қатынас жағдайында қолдану ерекшеліктері туралы білімге негізделген. Оқыту процесі тілдік талдау, құбылыстар мен фактілерді жіктей білу дағдыларын қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар сөйлеу мәдениетін шыңдауға, өмірлік маңызды дағдыларды қалыптастыруға бағытталған оқудың әртүрлі түрлерін қолдану, мәтіндерді өңдеу, ақпаратты іздеудің әртүрлі формалары және оны сөйлеу жағдаятына және әдеби тіл нормаларына және қарым-қатынастың этикалық нормаларына сәйкес берудің әртүрлі тәсілдеріне бағытталуы тиіс.

Мәтінмен жұмыс арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы негізгі мақсат – қазіргі жағдайда мектеп бітірушілері мәтіндіменгеруі тиіс білімнің ең маңыздысы ретінде түсінуі; мәтін, мәтіннің жалпы мағынасын, автор позициясын түсіну; автор позициясы мен кейіпкер позициясын ажырату; мәтіннің логикалық құрылымын түсіну.

Біз бірінші кезекте ескеретін әдістемелік факторларға, оның ішінде оқу-тәрбие процесіндегі мәтіндерге мыналар жатады: мәтіндік материалды таңдау критерийлері; сабаққа мәтінді енгізу жағынан сәйкес келетін жұмыс түрлері; мәтінге сүйену мүмкіндіктерін пайдалана отырып сабақты ұйымдастыру. Мәтіндермен жұмыс арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастыру коммуникативті құзыреттілікпен бірге лингвистикалық және тілдік құзыреттілікті жетілдіруді меңзейді. Сондықтан тілдік құзыреттілік тіл жүйесі туралы білуді, тілге деген жағымды ахуалды дамытуды, орфографиялық, әрі пунктуациялық сауаттылықты дамытуды көздесе, ал лингвистикалық құзыреттілік тіл туралы дүниетанымын шынғауға, оның тарихын зерттеуге, тіл ғалымдарының ғылыми еңбектерін меңгеруге жағдай жасайды. Сонымен қатар қолданылатын тапсырма түрлері аталған іс-әрекеттерді жүзеге асыруға бағытталған болуы керек. Мұндай тапсырмаларға эссе жазу, кей тапсырмалар, практикалық және жобалық тапсырмаларды орындауды жатқызуға болады. Эссе білім алушылардың оқу іс-әрекетінің түрі ретінде - идеяларды, тұжырымдамаларды, ғылымның, өнердің басқа салаларынан ассоциативті бейнелерді, өз тәжірибесінен, қоғамдық практиканы қолдану кезінде білім алушылардың өз бетінше шығарма түріндегі ой толғауы [16]. Эссенің әр түрлі түрлері бар, олардың әрқайсысы белгілі бір мақсатқа ие. Мысалы, «Сипаттамалық» эссе, "Себеп-салдарлық" эссе, "Анықтайтын" эссе, «Салыстыру» эссе, Аргументтеу (қарсы дәлелді эссе), Әдеби талдау эсселерін ұсынуға болады. Мәтіннен проблеманы анықтауға және берілген проблемалық сұраққа мәтін жазуға бағытталған кейс тапсырма, оқушылардың мәтінмен жұмыстағы практикалық дағдыларын дамытуға және анықтауға арналған практикалық тапсырмалар және оқушылардың мәтінмен жұмыс барысындағы аналитикалық ойлауы мен зерттеушілік қабілетін дамытуға арналған жоба тапсырмалары да ұсынылады. Сонымен қатар тілдік құзыреттіліктің дамуымен мәтінмен жұмыс жасау барысында сөздер мен формаларды талдау, бір құбылысты екіншісімен салыстыру, диаграммалар мен кестелер құру, диаграммалар мен кестелер негізінде мәтін құру болуы мүмкін. Сөздікпен жұмыс жасау, мәдени ескерткіштерге сілтеме жасау, тіл туралы тұжырымдар жасау, әртүрлі тілдегі құбылыстарды салыстыру – мұның бәрі оқушылардың тілдік құзыреттілігін меңгеруге бағытталған тапсырмалар да ұсынылады.

Біз зерттеу жұмысымызды бірнеше мектептерде жүргізіп, оқушылардың мәтінмен жұмыс жасау деңгейін 8-сыныптан құралған бақылау және эксперимент топтарында тексердік. Мәтінмен жұмыс жасау деңгейлері, негізгі бөлімде көрсетілген қазақ тілі сабағындағы мәтінмен жұмыс барысындағы оқушылардың функционалдық құзыреттілігін анықтайтын келесі сауаттылық критерийлері бойынша анықталды: оқушылардың коммуникативтік сауаттылығы, ақпараттық сауаттылығы және іс-әрекет сауаттылық. Эксперимент нәтижесі бойынша оқушылардың мәтінмен жұмыс барысында функционалдық құзыреттілік деңгейінің динамикасы 1-суретте берілді.

1–сурет. Оқушылардың мәтінмен жұмыс барысында функционалдық құзыреттілік деңгейінің динамикасы

Эксперимент нәтижесінде эксперимент тобы оқушыларының эссе және кейс тапсырмаларды жоғары деңгейде орындап, сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде еркін сөйлей білуі; басқа біреудің ауызша және жазбаша сөзін барабар түсіну қабілеті артқандығы және өз ойларын ауызша және өз бетінше жеткізе алатындығынан коммуникативтік сауаттылық деңгейінің артқандығы, екіншіден, оқулықтар мен анықтамалықтардан ақпаратты іздей білуі және Интернеттен, сондай-ақ әртүрлі басқа электрондық ақпарат көздерінен ақпаратты ала білуі, ақпаратты өңдей білуі және жүйелеуі және оны әртүрлі тәсілдермен ұсына алатындығынан ақпараттық сауаттылық деңгейінің артқандығы, үшіншіден, мәтінмен жұмыс барысында ұйымдастырушылық дағдылары мен қабілеттерінің көрінісі, атап айтқанда мәтінмен жұмыста мәтіннің мақсатын қою және ауызша тұжырымдау, жоспарлау және қажет болған жағдайда оны өзгерту, осы өзгерістерді ауызша дәлелдеу, өзін-өзі бақылауды, өзін-өзі бағалауды және өзін-өзі бағалауды жүзеге асыра білуінен іс-әрекет сауаттылық деңгейінің артқандығы ерекшеленді.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру күрделі, көп қырлы, ұзақ процесс. Әртүрлі заманауи педагогикалық технологияларды шебер, сауатты ұштастыра отырып, сабақта күнделікті жүйелі жұмыс жүргізу арқылы ғана қалаған нәтижеге қол жеткізуге болады.

Қорытындылай келе, негізгі бөлімде ұсынылған, іздеу және аналитикалық ойлауға бағытталған тапсырмалар негізіндегі мәтіндермен жұмыс, оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға септігін тигізеді, егер мектеп мұғалімдері келесі оқыту әдістерін басшылыққа алынса:

- оқып-үйрену: тәжірибені пайдалана білу; өз білімдерінің байланысын ұйымдастырып, оны ретке келтіру; оқытудың өзіндік әдістерін ұйымдастыру; мәселелерді шеше білу; өз бетінше оқуға ынталандыру;

- іздеу: әртүрлі мәліметтер қорына сұраныс жасау; қоршаған орта туралы мәліметтерді білуге сұраныс; сарапшымен кеңесу; ақпарат алу; құжаттармен жұмыс істей білу және оларды жіктей білу;

- ойлау: өткен және қазіргі оқиғалар арасындағы байланысты ұйымдастыру; қоғамымыздың дамуына сын көзбен қарау; белгісіздік пен күрделілікке қарсы тұра білу; пікірталастарда өз позициясын ұстану және өз пікірін қалыптастыру; денсаулыққа, қоршаған ортаға байланысты әлеуметтік әдеттерді бағалау; өнер және әдебиет туындыларын бағалай білу;

- ынтымақтасу: ынтымақтаса және топта жұмыс істей білу; шешім қабылдау; келіспеушіліктер мен қақтығыстарды шешу; келіссөз жүргізе білу; келісім-шарттарды әзірлеу және орындау мүмкіндігі;

- іске кірісу: жобаға қатысу; жауапты болу; дәлелдеу; есептей білу және модельдеу құрылғыларын қолдаға білу;

- бейімделу: цифрлық білім беру технологияларын қолдана білу; қиындықтарға төзімділік таныту; жаңа шешімдерді таба білу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Андреев, А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А.Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4.

2. Хуторской А.В. Чем функциональная грамотность отличается от компетенции? // А.В. Хуторской. Персональный сайт – Хроника бытия; 11.03.2016 г. – <http://khutorskoy.ru/be/2016/0311/>

3. Русских Е.С., Лебедева О.В. Проблема формирования функциональной финансово-экономической грамотности студентов колледжа // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 28. – С. 265–267. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/56537.htm>.

4. Оразахынова Н., Кенжебаева Г.М. «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, 2012. – Б. 42-47.

5. Тихонов А. Монополия просвещенных // <https://kz.expert.ru/materials/analitika/1445-monopoliya-prosveshennih>; Круглова Д. Казахстан исчез с мировой карты уровня грамотности // <https://informburo.kz/stati/kazahstan-ischez-s-mirovoy-karty-urovnya-gramotnosti.html>

6. Почему казахстанские школьники провалили международный экзамен PISA?

<https://cabar.asia/ru/pochemu-kazahstanskije-shkolniki-provalili-mezhdunarodnyj-ekzamen-pisa>

7. Гершунский Б.С. *Философия образования*. – М.: МПСИ, Флинта, 1998. – 432 с.

8. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)*.

9. *Словарь педагогического обихода*. Псков ПГПИ 2003. Лузина Л.М.

10. Вершловский С.Г., Матюшкина М.Д. *Функциональная грамотность выпускников школ // Социологические исследования*. - 2007. - №5. – С. 140-144.

11. Нарикбаева Л.М., Калиева С.И. *Подготовка будущего учителя к работе с одаренными детьми. Методическое пособие*. – Алматы: Изд-во АГУ им. Абая, 2001. – 45 с.

12. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2012 жылғы 14 желтоқсан.

13. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы, 2017 жылғы 12 сәуір.

14. Леонтьев А.А. *От психологии чтения к психологии обучения чтению // Материалы 5-й Международной научно-практической конференции (26–28 марта 2001 г.) : в 2 ч. – Ч. 1 / под ред. И.В. Усачевой*. – М., 2002.

15. А.Қ.Рауандина. *Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі*. – Алматы, 2010.

16. Лебедев О.Е. *Компетентный подход в образовании // Школьные технологии*. – 2004 г. №5.

References

1. Tihonov A. *Monopolija prosveshennyh [Monopoly of the enlightened]*. https://kz.expert.ru/materials/analitika/1445_monopoliya_prosveshennih (In Russian)

2. Kruglova D. *Kazakhstan ischez s mirovoj karty urovnja gramotnosti [Kazakhstan has disappeared from the world literacy map]* <https://informburo.kz/stati/kazakhstan-ischez-s-mirovoy-karty-urovnya-gramotnosti.html> (In Russian)

3. I. Altynsarina (2013) *Osobnosti formirovanija funkcional'noj gramotnosti uchashhihsja starshej shkoly po predmetam estestvenno-nauchnogo cikla [Features of the formation of functional literacy of high school students in the subjects of the natural science cycle]*. *Metodicheskoe posobie*. – Astana: Nacional'naja akademija obrazovanija im. I. Altynsarina, – 48 s. (In Russian)

4. <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=KAZ&treshold=10&topic=PI>

5. *Pochemu kazahstanskije shkol'niki provalili mezhhdunarodnyj jekzamen PISA? [Why did Kazakh schoolchildren fail the PISA international exam?]*. <https://cabar.asia/ru/pochemu-kazahstanskije-shkolniki-provalili-mezhdunarodnyj-ekzamen-pisa>. (In Russian)

6. Gershunskij B.S. (1998) *Filosofija obrazovanija [Philosophy of education]*. - M.: MPSI, Flinta, - 432s. (In Russian)

7. Azimov Je.G., Shhukin A.N. *Novyj slovar' metodicheskikh terminov i ponjatij (teorija i praktika obuchenija jazykam) [A new dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of language teaching)]* (In Russian)

8. Luzina L.M. (2003) *Slovar' pedagogicheskogo obihoda [Dictionary of pedagogical everyday life]*. Pskov PGPI.

9. Vershlovskij S.G., Matjushkina M.D. (2007) *Funkcional'naja gramotnost' vypusknikov shkol [Functional literacy of school graduates]*. *Sociologicheskie issledovanija*. - №5. – S. 140-144. (In Russian)

10. Narikbaeva L.M., Kalieva S.I. (2001) *Podgotovka budushhego uchitelja k rabote s odarennymi det'mi [Preparing a future teacher to work with gifted children]*. *Metodicheskoe posobie*. – Алматы: Изд-во АГУ им. Абая, – 45 с. (In Russian)

11. *Qazaqstan Respublikasynyn Prezidenti – Elbasy N.A.Nazarbaev (2012 zhylgy 14 zheltoksan) «Qazaqstan-2050» Strategijasy qalyptasqan memlekettiñ zhana sajasi bagyty» atty Qazaqstan halqyna Zholdaу [Address to the people of Kazakhstan" strategy" Kazakhstan-2050 "new political course of the established state"]* (in Kazakh)

12. Memleket basshysynym (2017 zhylgy 12 sauir) «Bolashaqqa bagdar: ruhani zhangyru» atty makalasy [Article of the head of state "looking to the future: modernization of public consciousness"]

13. Ermolenko V.A., Perchenok R.L., Chernoglazkin S.Ju. (1999) *Didakticheskie osnovy funkcional'noj gramotnosti v sovremennyh usloviyah: Posobie dlja rabotnikov sistemy obrazovaniya* [Tekst] [Didactic foundations of functional literacy in modern conditions: Manual for employees of the education system [Text]]. Rossijskaja akademija obrazovaniya, teorii obrazovaniya i pedagogiki. – M.: ITOР RAO. – 228 s. (In Russian)

14. Leont'ev A.A. (2002) *Ot psihologii chtenija k psihologii obuchenija chteniju* [From the psychology of reading to the psychology of learning to read]. *Materialy 5-j Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii (26–28 marta 2001 g.) : v 2 ch. — Ch. 1 / pod red. I.V. Usachevoj.* (In Russian)

15. Onushkin V.G., Ogarev V.I. (2006) *Problema gramotnosti v kontekste social'nyh peremen* [The problem of literacy in the context of social change]. *Chelovek i obrazovanie. - nom.8,9. – S. 44-49.* (In Russian)

16. Lebedev O.E. (2004) *Kompetentnostnyj podhod v obrazovanii* [Competence-based approach in education]. *Shkol'nye tehnologii. №5.* (In Russian)

ӘОЖ 372.853

МРНТИ 14.25.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.26>

Н.Ж. Жанатбекова¹, Ә.Б. Абдулаева^{1*}, И.Ж. Есенгабылов¹

¹"І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті" КЕ АҚ
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы

ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІ

Аңдатпа

Әлемдегі заманауи өзгерістер, қоғамның ақпараттануы, ғылым ролінің артуы қоғамдық өмірдің барлық салаларына жаңалықтар енгізеді. Сондықтан үздіксіз дербес білім алу мәселесі қазіргі кезде өзекті. Дербес білім алуға дайындық білімдерді толықтыру мен қолданудың әдіснамалық аппаратын меңгеру есебінен танымдық қабілеттерді дамыту арқылы жүзеге асады. Танымдық міндеттерді шешудің, сонымен қатар тұлғаның шығармашылық, коммуникативті және рефлексивті сапаларын дамытудың тиімді аппараты – ғылыми ізденістің ғасырлар бойы қалыптасқан әдіснамасы болып табылады. Осыған байланысты, оқушыларды қоршаған әлемді танудың жалпы және жеке әдістерін, ғылыми танымдық процестің логикасы мен кезеңдерін, жалпылай айтқанда тұтас зерттеушілік әрекетке баулу өте маңызды. Мақалада негізгі мектептің жоғарғы сынып оқушыларының физика бойынша зертханалық жұмысты орындаулары процесіндегі зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру ерекшеліктеріне байланысты мәселелер қарастырылған.

Зерттеу барысында негізгі мектептің білім беру үдерісіне қатысты нормативтік құжаттарға, зерттеушілік іс-әрекет мәселесіне байланысты ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге талдау жасалынды. Жасалған зерттеулердің нәтижесінде ғылыми-зерттеушілік әдістің оқушылардың зерттеушілік білігін қалыптастырудағы ролі айқындалды. Физика бойынша зертханалық сабақтарындағы оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру моделі негізінде оқыту педагогикалық эксперимент барысында жүргізілді. Педагогикалық экспериментке Талдықорған қаласы мектеп-терінің 118 оқушысы қатысты. Бақылау және эксперименттік топтардағы оқыту тиімділігі көрсет-кіштерінің айырмашылығы «хи-квадрат» критерийімен бағаланды. Алынған нәтижелер ұсынылған модельдің оқушылардың зерттеушілік біліктерін қалыптастырудағы тиімділігін көрсетті.

Түйін сөздер: зерттеушілік іс-әрекет, зертханалық жұмыс, физика, зерттеушілік тәсіл, зерттеушілік біліктер, негізгі мектеп, эксперимент, дербестік.